

Дацій Н. В.

Поліський національний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СЕКТОРОМ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто ключові аспекти організації наукових досліджень у сфері публічного управління вищою освітою України в умовах глобалізаційних та інноваційних трансформацій. Підкреслено, що система вищої освіти посідає провідне місце у формуванні кадрового, наукового та інноваційного потенціалу суспільства, забезпечуючи не лише задоволення потреб ринку праці, а й активний вплив на його розвиток. Доведено, що трансформаційні процеси, які нині відбуваються у вищій освіті, вимагають комплексного наукового осмислення, уточнення функцій і ролі освіти в соціально-економічній системі, а також створення ефективного механізму публічного управління, здатного враховувати потреби держави, бізнесу та громадянського суспільства.

У роботі систематизовано наукові підходи до трактування вищої освіти як особливого інституту, що поєднує риси суспільного й приватного блага та функціонує на поліваріантному ринку освітніх послуг. Проаналізовано економічні, інституційні та організаційні характеристики сучасного освітнього простору, зокрема, зростання частки платних освітніх послуг, посилення ролі довірчих відносин між виробниками та споживачами, підвищення ваги міжнародної інтеграції. Виокремлено суперечливі тенденції розвитку освіти: з одного боку, зростання суспільного запиту на масовізацію вищої освіти, з іншого – посилення комерційної складової та прагматизація попиту.

Запропоновано трансформаційний сценарій вдосконалення механізмів публічного управління вищою освітою, що ґрунтується на поєднанні державних, інституційних і ринкових інструментів. Обґрунтовано напрями підвищення ефективності управління освітніми процесами: забезпечення рівності доступу до освіти, диверсифікація джерел фінансування, активне включення у міжнародний освітній простір, розвиток механізмів оцінки та контролю якості. Особливу увагу приділено фінансовим (ваучери, гранти, кредити), організаційним (моніторинг діяльності ЗВО, розвиток співпраці з бізнесом) та інституційним (оновлення нормативно-правової бази, підвищення ролі громадських інституцій) інструментам управління.

Зроблено висновок, що для формування конкурентоспроможної системи вищої освіти України необхідне поєднання стратегічного управління на державному рівні з активізацією регіональних програм та вдосконаленням менеджменту закладів вищої освіти. Підкреслено потребу у створенні механізмів залучення бізнес-структур до управління освітніми процесами, формуванні партнерських моделей «підприємство – ЗВО», інтеграції університетів у міжнародний освітній простір та розвитку експорту освітніх послуг. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення державної політики у сфері вищої освіти, проектування інструментів публічного управління та формування ефективних механізмів взаємодії між усіма учасниками освітнього ринку.

Ключові слова: публічне управління, механізми, вища освіта, організація наукових досліджень, освітні послуги, ринок праці, механізм управління, стратегічне управління, фінансування освіти, якість освіти, інституційний розвиток, міжнародна інтеграція.

Постановка проблеми. Потужні глобалізаційні та інноваційні процеси, що відбуваються у всьому світі, в Україні охоплюють техніко-технологічну, організаційно-економічну та інституційну підсистеми суспільства, визначають необхідність осмислення нової ролі вищої освіти в сучасному суспільстві та пошуку наукових методів управ-

ління, адекватних викликам часу. Нині у розвитку вищої освіти України відбуваються дуже інтенсивні трансформаційні процеси, досі мало досліджені теоретично і які враховуються у практиці публічного управління. Зокрема, у наукових дослідженнях проблеми не отримали належного відображення такі теоретико-методичні аспекти.

По-перше, відсутня визначення та детальна характеристика соціально-економічного змісту публічного управління вищою освітою, як особливого інституту, що багато в чому визначає перспективи розвитку країни. По-друге, вимагає уточнення склад функцій, що реалізуються вищою освітою в сучасних умовах, визначення основних тенденцій її розвитку в країні та за кордоном. Оскільки саме система вищої освіти забезпечує кадрами нові напрями розвитку науки і техніки, постає питання її адаптації до нових умов, заданим рівнем розвитку сучасного суспільства.

По-третє, важливе значення має аналіз вищої освіти як самостійної галузі національної економіки, яка не тільки обслуговує ринок праці, а й формує його.

По-четверте, важливо сформулювати науково обґрунтований ефективний механізм публічного управління вищою освітою, заснований на принципах стратегічного управління та інструментально забезпечений.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнометодологічні засади організації наукових досліджень соціально-економічних систем, у тому числі вищої освіти, закладені у працях В. Вернадського, М. Драгоманова, І. Зязюна, С. Квіт, Т. Мертона, М. Вебера, Дж. Кеннета Гелбрейта, Д. Белла, Г. Саймона та ін.

Фундаментальні проблеми управління сектором вищої освіти досліджували: В. Андрущенко, В. Кремень, С. Ніколаєнко, О. Субтельний, І. Бех, а також зарубіжні науковці – Б. Кларк, Б. Скотт, Ф. Альтбах, С. Marginson, Р. Барнетт та ін.

Незважаючи на значний інтерес дослідників до зазначеної предметної галузі, деякі питання, як і раніше, є недостатньо висвітленими. До них, перш за все, слід віднести відсутність системності в описі механізму публічного управління вищою освітою та його характеристик виходячи з основних параметрів запитів та пропозицій на ринку.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення підходів до організації наукових досліджень у сфері публічного управління сектором вищої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розкрито сутність вищої професійної освіти як одного з елементів соціально-економічних систем, що трактується, на відміну від відомих точок зору, як послуга, що характеризується трьома базовими ознаками: поєднанням властивостей суспільного та приватного блага; поліваріантністю продукту та ринку, що детермінують його економічну, інституційну та організаційну специфіку.

У процесі теоретичного дослідження встановлено, що вихідна двоїстість освіти як послуги, наділеної властивостями суспільного та приватного блага, разом з економічною та інституційною неоднорідністю споживачів, формує особливий поліваріантний ринок з різними, слабо взаємодіючими секторами [1; 2; 3].

Серед ознак, що визначають сучасний стан освіти як суспільного блага, виокремлено такі: вища освіта стала соціальною нормою; спостерігається безумовне зростання обсягу споживання послуг у галузі професійної освіти при одночасному розвитку факторів, що протидіють цьому процесу [4]. У той самий час явно виражені тенденції, демонструють посилення приватної складової послуг [5; 6]: збільшення частки платних послуг, що надаються вузами, як і відносному, і у абсолютному вираженні; прагнення здобуття другої вищої освіти як результат зростання інтересу споживачів до «корисного» знання, орієнтованого на відчутний економічний результат; незбалансованість пропорцій за рівнями підготовки випускників.

Протилежні тенденції у розвитку послуг визначають специфіку вищої освіти в економічному, інституційному та організаційному аспектах.

1. Економічна специфіка ринку освітніх послуг проявляється у складному складі споживачів, як яких виступають одночасно: домогосподарства (з яких рекрутується студентський контингент); держава, бізнес-структури, суспільство загалом. Кожен із споживачів над ринком освітніх послуг спрямовано власні потреби. Відповідно, їх вимоги до складу та якості послуг, що надаються, не ідентичні, що визначає значні складності в організації виробництва послуг вищої школи та необхідність застосування інструментів управління, що забезпечують задоволення суперечливих вимог споживачів.

2. Базовою інституційною характеристикою вищої освіти як суспільного блага є апіорне визнання її цінності і, отже, довірчий характер відносин між продавцем та споживачем послуг. Останнє зумовлює можливість опортуністичної поведінки з боку вишів як виробників послуг. У зв'язку з цим посилення ринкових інструментів регулювання слід визнати перспективним.

Виявлені характеристики ринку освітніх послуг дозволили запропонувати трансформаційний сценарій розвитку механізмів публічного управління вищою освітою, що ґрунтується на поєднанні інструментів державного управління, менеджменту ЗВО та бізнес-структур, активізації інститутів громадянського суспільства.

Аналіз механізму управління дозволяє запропонувати такі напрями вдосконалення механізму управління освітніми процесами.

У складі загальних принципів дії механізму управління освітніми процесами найважливіше значення мають такі.

Забезпечення рівності доступу учасників до освіти. Дія цього принципу переважно забезпечується органами державної влади управління, позиціонуючими освіту як суспільного блага.

Розробка інструментарію комплексного на систему освіти, працюючого як на державному, так і на регіональному рівнях.

Поділ витрат. Принцип повинен базуватися на тому положенні, що всі учасники ринку освітніх послуг, які отримують вигоду від його вдосконалення, повинні нести витрати, що потребує диверсифікації джерел фінансування.

Активне включення освітніх процесів у міжнародну систему поділу праці та кооперацію. Інструменти міжнародного співробітництва ЗВО вимагають активізації діяльності ЗВО щодо встановлення зв'язків зі світовим співтовариством, як і створення державою національних програм просування освітніх продуктів на світові ринки.

Оцінка та регулювання якості вищої освіти має включати інструменти всіх зацікавлених осіб, зовнішня оцінка повинна проводитись державними органами та незалежними організаціями (громадськими організаціями та бізнес-структурами).

Відповідність діяльності вишів потребам ринку праці. У реалізації цього принципу необхідне посилення інструментів, заснованих як апіорному, і на апостеріорному визнання цінності вищої освіти.

Фінансування вищої освіти має базуватися на застосуванні «дідусиного застереження», що передбачає наявність мінімальної державної підтримки системи ЗВО навіть при повному переході до сценарію, заснованого на попиті.

На державному рівні необхідними інструментами управління вищою освітою та ринком освітніх послуг є фінансові, організаційні та інституційні. Фінансові інструменти державного рівня.

Ваучери як інструмент фінансування вищої освіти. Цільове субсидування ЗВО (можливо, при Допомозі спеціальних посередницьких агентств, головною вимогою роботи яких має бути публічність), засноване на виборі адресата субсидії на базі формульної оцінки, яка враховує кількість студентів першого року навчання, кількість зарахованих та відрахованих та ін. Субсидування вишів за результатами комплексного моніторингу освітнього процесу.

Освітні позики (позики), критеріями видачі яких є рівень доходу, пороговий рівень успішності або обрана студентом спеціальність. «Блокові гранти» – бюджетні кошти, що виділяються вузам, без зазначення конкретної мети використання. При цьому, з нерівномірності розвитку системи ЗВО необхідно враховувати місце ЗВО у регіоні та його значимість у формуванні національної системи вищої освіти країни.

Організаційні інструменти. Комплексний моніторинг діяльності ЗВО за входними (кількість прийнятих студентів, кількість студентів першого року навчання, чисельність та кваліфікація персоналу та ін.) та вихідними параметрами (кількість виданих ступенів або кількість випускників, кількість курсів, прослуханих студентами, середня тривалість навчання). Додатково можуть оцінюватися параметри, що характеризують науково-дослідну діяльність ЗВО (кількість опублікованих наукових статей, кількість поточних науково-дослідних проектів та ін.). Стимулювання (фінансова та організаційна) взаємодії ЗВО та бізнесу в рамках національних програм з розвитку та вдосконалення кадрового потенціалу ЗВО.

Інституційні інструменти. Удосконалення нормативно-правової бази для здійснення всіх видів та процедур оцінки якості освіти органами державної влади та управління. Забезпечення умов взаємодії з об'єднаннями роботодавців, інститутами громадянського суспільства; науковими, суспільно-професійно-педагогічними структурами щодо їх залучення до процедур оцінки якості освіти. Внесення змін до організаційних структур управління освітніх установ з метою їх адаптації до вирішення нових завдань у галузі оцінки якості освіти. Розробка вимог до структури та змісту систем управління якістю ЗВО, алгоритми їх проектування та впровадження.

На регіональному рівні доцільно використовувати переважно фінансовий та організаційний інструментарій. Фінансові інструменти регіонального рівня. Цільове субсидування ЗВО, які здійснюють підготовку кадрів для потреб регіональної економіки. Цільове субсидування ЗВО, які активно залучають іноREGIONАЛЬНИХ та зарубіжних студентів.

Організаційні інструменти. Система включає інструменти сетизації, що застосовуються регіональними центрами освіти, створення і підтримку структур, що виконують функції наукових, освітніх та інноваційних центрів. Моніторинг задоволеності роботодавців у регіоні якістю підготовки молодих випускників, з поділом за сферами

економічної діяльності, професіями, гендерними кваліфікаційними ознаками.

Діагностика професійних компетенцій випускників, набутих у процесі навчання у ЗВО регіону. Створення інформаційної бази, яка систематизує відомості та оптимізує доступ до інформації щодо якості вищої освіти для споживачів (студентів та представників бізнесу). Розробка критеріальної бази оцінки якості вищої професійної освіти в регіоні, що забезпечує можливість зіставлення даних на міжнародному, загальноукраїнському та міжрегіональному рівнях; складання рейтингів ЗВО у рамках розробленої системи критеріїв.

Менеджмент ЗВО. З боку ЗВО діями, націленими на оптимізацію попиту та пропозиції, можуть стати такі. Удосконалення внутрішнього управління ЗВО, формування організаційної структури, що передбачає участь органів управління ЗВО, місцевих та регіональних органів влади, громадянського суспільства та бізнесу. Проведення самооцінки ЗВО в освітніх системах міжнародного, національного та регіонального рівнів за участю роботодавців та випускників ЗВО. Аналіз думок студентів та випускників щодо ступеня адаптації ЗВО до ринку праці.

Дослідження географії працевлаштування молодих спеціалістів з метою оцінки вкладу регіональних систем у національну економіку знань. Безперервна адаптація навчальних курсів під попит, що змінюється з боку роботодавців.

Експорт освітніх послуг. Інтеграція з провідними міжнародними та українськими університетами та навчальними закладами, створення спільних програм, проведення наукових семінарів та конференцій, організація спільних дослідницьких колективів. Спільна робота із зарубіжними університетами щодо розробки спільних робочих планів, суміщених освітніх програм, а також здійснення підготовки на базі ЗВО-партнерів.

Дистанційне навчання. До комплексу інструментів управління системою ЗВО необхідно внесення наступних елементів, функціонування яких націлене на посилення взаємодії ЗВО з місцевою спільнотою:

- до комплексу інструментів управління системою ЗВО необхідно внесення наступних елементів, функціонування яких націлене на посилення взаємодії ЗВО з місцевою спільнотою:
- створення у ЗВО структури, що забезпечує зв'язок із місцевими спільнотами;
- «муніципалізація» освіти, тобто зміна змісту освіти, що дозволяє готувати фахівців, здатних

забезпечити стратегічне управління розвитком місцевих спільнот;

- підготовка та перепідготовка кадрів для державних структур (прокуратури, судової системи, податкової служби, МЗС, митної служби тощо) переважно на бюджетній основі;
- проведення наукових досліджень у галузі управління соціально-економічними процесами в регіоні;
- експертиза та участь у підготовці рішень державних та муніципальних органів через консультативні органи.

Інструментарій залучення ЗВО в економіку регіону та діяльність місцевого співтовариства має включати:

- залучення ЗВО до розробки планів та створення особливих економічних зон техніко-впроваджувального типу;
- стимулювання створення ЗВО малих підприємств;
- надання податкових пільг з метою фінансової підтримки інноваційних підприємств, створених на базі ЗВО.

Менеджмент бізнес-структур. Проведений аналіз показав низький рівень залучення роботодавців до формування освітніх послуг. Водночас саме їм належить центральна роль адаптації вищої освіти до вимог інших секторів економіки.

Висновки. Для активізації бізнес-структур доцільно застосування наступного інструментарію:

- створення стратегічних альянсів «підприємство-ЗВО»;
- просування ЗВО до корпоративних університетів із короткостроковими освітніми програмами прикладного характеру;
- розвиток конкурентних відносин із професійними тренінг-центрами, включення до орбіти власної діяльності «фрілансерів» (тренерів та консультантів, які працюють на ринку як «вільні художники»);
- створення у ЗВО підрозділів бізнес-консалтингу, які конкурують з організаціями, які здійснюють бізнес-консультування;
- формування спільно з ЗВО кваліфікаційних вимог до випускників;
- участь у формуванні регіонального компоненту освітньої програми;
- формування портфеля завдань на курсове та дипломне проектування;
- проходження навчально-ознайомчих та виробничих практик;
- працевлаштування випускників ЗВО;
- цільові НДДКР із залученням студентів.

Список літератури:

1. Osipian, A. L. Transforming University Governance in Ukraine: Collegiums, Bureaucracies, and Political Institutions. *Higher Education Policy*. 2013. Vol. 27. № 1. P. 65 – 84.
2. Osipian, A. L. University Autonomy in Ukraine: Higher Education Corruption and the State. *Communist and Post-Communist Studies*. 2017. Vol. 50. № 3. P. 233 – 243.
3. Бульвінська О. Моделі університетської автономії в країнах ЄС: порівняльний аналіз. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*. 2024. Том 78. № 1. С. 155 – 169.
4. Chervona, L., Bulvinska, O. Student Participation in University Governance: Experience of Ukraine. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*. 2020. № 3. С. 95 – 101.
5. Babichev, A. Особисті процесу управління змінами в системі вищої освіти: закордонний досвід. *Theory and Practice of Public Administration*. 2017. № 1 (56). С. 1 – 11.

Datsii N. V. ORGANIZATION OF SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PUBLIC ADMINISTRATION OF THE HIGHER EDUCATION SECTOR IN UKRAINE

The article examines the key aspects of organizing scientific research in the field of public administration of higher education in Ukraine under conditions of globalization and innovative transformations. It emphasizes that the system of higher education plays a leading role in shaping the human, scientific, and innovation potential of society, ensuring not only the satisfaction of labor market needs but also an active influence on its development. It is proven that the ongoing transformational processes in higher education require comprehensive scientific understanding, clarification of the functions and role of education in the socio-economic system, as well as the creation of an effective mechanism of public administration capable of taking into account the needs of the state, business, and civil society.

The study systematizes scientific approaches to interpreting higher education as a specific institution that combines the features of a public and private good and functions within a multivariate market of educational services. The economic, institutional, and organizational characteristics of the modern educational space are analyzed, in particular the growth of the share of paid educational services, the strengthening of trust-based relations between providers and consumers, and the increasing importance of international integration. Contradictory trends in the development of education are highlighted: on the one hand, the growing public demand for the massification of higher education, and on the other – the strengthening of the commercial component and the pragmatization of demand.

A transformational scenario for improving the mechanisms of public administration in higher education is proposed, based on a combination of state, institutional, and market instruments. The directions for enhancing the efficiency of educational process management are substantiated: ensuring equal access to education, diversification of funding sources, active integration into the international educational space, and the development of assessment and quality control mechanisms. Particular attention is paid to financial (vouchers, grants, loans), organizational (monitoring the activities of higher education institutions, strengthening cooperation with business), and institutional (updating the legal framework, strengthening the role of civil institutions) management tools.

It is concluded that the formation of a competitive higher education system in Ukraine requires a combination of strategic management at the state level with the activation of regional programs and the improvement of institutional management of higher education establishments. The need to create mechanisms for involving business structures in the management of educational processes, the formation of partnership models “enterprise – university,” the integration of universities into the international educational space, and the development of educational service exports is emphasized. The results of the study can be used to improve state policy in the field of higher education, design public administration tools, and develop effective mechanisms of interaction among all participants in the educational market.

Key words: public administration, mechanisms, higher education, organization of scientific research, educational services, labor market, management mechanism, strategic management, education financing, education quality, institutional development, international integration.